

Srečko Kosovel
Vsem naj bom neznan

Izbor

V dodatku
dva prvič objavljena zapisa

Izbral, uredil in spremna besedila napisal
Miklavž Komelj

KOSOVELOVA NENAPISANA KNJIGA

7

Kot uvod v pričujoči izbor iz dveh knjig zapisov Srečka Kosovela, ki so bili javnosti prvič predstavljeni leta 2019, bi rad zapisal nekaj besed o posebnem načinu obstajanja Kosovelovega opusa, kot sem ga lahko še posebej intenzivno doživel ob delu z njegovimi rokopisi, ki jih kljub temu, da je bilo potrebno veliko akribije, nisem mogel doživljati kot arhivsko gradivo, ampak kot nekaj živega, neulovljivega, žarečega, da sem se na trenutke presenečeno spraševal, ali morda na neki skrivnosten način ne nastajajo sproti z mojim branjem.

Ko sem urejal obe knjigi, je bilo moje prizadevanje prav v tem, da bi z načinom njune organizacije naredil viden ta posebni način obstajanja – in da bi knjigi vsaj od daleč zakorespondirali s čudovitim videnjem, ki ga je evociral sam Kosovel v tej pesmi:

V noči ležim v svoji sobi.
V moji so zaboji in prazna miza.
Ob njej preživim vse žalostne ure.
In vse vesele ure,
ki svetijo liki požar
na nočno mesto.

V noči se prebudim.
V gosti temi gori žari
moja knjiga temnih razodetij,
živi, žari, ko da hoče izgoreti,
živi, žari, ko da ne more živeti.

O ti moja knjiga, nenapisana,
ti moja knjiga žgočih spoznanj,
žarečih energij, sanj, moči,
vse zlate žarijo črke iz noči
vanj, ki je kakor jaz bolan
in mora skozi smrt
v novi dan.
Črke zlato gorijo,
kot vrata so tajna, kot tista ograja,
ki grem skozi njo
v novo pokrajino.¹

1 Prva objava v: Srečko Kosovel, *Zbrano delo*, III (drugi del), Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1977, str. 914–915. Rokopis reproduciran v: Srečko Kosovel, *Ikarjev sen. Dokumenti, rokopisi, pričevanja*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2004, str. 89. V tej transkripciji sem Ocvirkovo transkripcijo iz *Zbranih del* korigiral v skladu z rokopisom.

Kosovel *vidi* svojo knjigo. Ta knjiga je nenapisana – ampak njene črke so tukaj, so realno prisotne, žarijo bolj kakor črke napisanih knjig, zlato žarijo kakor v kakšnih kabalističnih videnjih. In vzpostavljajo neki prostor. »Črke rasto v prostor«, pravi Kosovel v drugi, veliko bolj znani pesmi *Kalejdoskop*,² ki je verjetno nastala v približno istem času (najverjetnejši čas nastanka je druga polovica leta 1925). V pesmi o nenapisani knjigi pa se črke postavljajo v prostor kot vrata, kot ograja. S tem vzpostavljajo prostor kot prostor prehoda, iniciacije – Kosovel stopa skozi v novo pokrajino. V *Kalejdoskopu* Kosovel stopanje skozi črke poveže z revolucijo. Toda to je revolucija angelov:

Skozi črke stopam
za zlati zastor.
Skozi zlate črke.
Revolucija angelov.
Hej. Hej. Hej?

Ko sem pri delu s Kosovelovo zapuščino naletel na veliko zapisov, ki z nekaj besedami evocirajo nenapisane tekste, mi je prav pesem o nenapisani knjigi omogočila videti poseben pomen teh neverjetno intenzivnih formulacij, ki se dogajajo nekje med obstoječim in neobstoječim. Beremo črke, ki se nanašajo na nekaj, kar ostaja nenapisano, toda v teh črkah je silovita evokativna moč, ki nam omogoča vstop v prostor

2 Srečko Kosovel, *Zbrano delo*, II, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1967, str. 116–167.

tistih tekstov, ki so ostali nenapisani. Osnutki imajo namreč v Kosovelovem opusu čisto poseben status. Kosovel ni, kolikor lahko sklepamo po ohranjenih rokopisih, skoraj nikoli delal tako, da bi si naredil osnutke in jih potem postopoma elaboriral do končnih verzij. Njegovi teksti so – z nekaj zelo redkimi izjemami – napisani v eni sami verziji, z minimalnimi popravki, kot bi bili pisani po nareku. K tekstom, ki jih je začel in ne dokončal, pa se večinoma ni vračal. Toda ves čas si je pisal številne osnutke. In razmerje med njegovimi dokončanimi teksti in osnutki ni razmerje, ki bi ga lahko razumeli v smislu stopenj dokončanosti – prej je videti, kot da je beležil različne stopnje oddaljenosti idej, ki so se mu pojavile – in da je zmožel v nekaj besedah zajeti tisto bistvo, s katerim je bil tudi nenapisan tekst na neki način že tu na tak način, da lahko skozi ta zaznamek (še) nenapisanega vstopimo vanj. Zanj je bilo vse bliskovito; in to, kar lahko vidimo kot osnutek nekega romana, lahko obenem vidimo tudi kot roman, skondenziran na najbolj bistveno. V Kosovelovih drobnih zapisih ne gre za estetiko fragmenta nasproti celoti, ampak za veliko afirmacijo Celote. V nekem pismu Maksi Samsa je napisal: »Za napisati eno pesem moraš poznati ves svet.«³ Njegovi najdrobnejši zapisi kažejo, kako je v vsej divji raztrganosti Celota vselej že tu – za njeno prisotnost je

10

3 Srečko Kosovel, pismo Maksi Samsa 11. 7. 1925 (torej dan pred pismom Fanici Obid, v katerem poroča o »velikem prevratu«, ki se dogaja v njem), *Zbrano delo*, III (prvi del), str. 557. Prim. tudi zapis v beležnici (oz. »dnevniku«) na str. 706.

dovolj že ena sama beseda. V eno od svojih beležnic je leta 1925 napisal: »Vsaka beseda je svet zase.«⁴

Videti je, da je Kosovel pisal v zavesti, da ima zelo malo časa – nekoč je prevedel misel Romaina Rollanda, da živimo toliko silneje, kolikor manj imamo časa za življenje.⁵ Ničesar ni prepuščal prihodnosti – niti tistega, česar še ni. O njegovem načinu razmišljanja veliko pove podatek, da je na primer pisal diplomsko nalogo, a sočasno že tudi fragmente za doktorsko disertacijo, pa tudi članke za revijo, ki naj bi jo po koncu študija izdajal v Ženevi ... In črke, ki jih je zapisoval, omogočajo vstop v prostore tistega, kar je ostalo nenapisano, ne glede na to, kaj je realizirano in kaj ni. Kot da bi Kosovel s svojim pisanjem odkril neko skrivnost kreative, ki ni odvisna od razpoložljivega časa. (Ni naključje, da mu je bil pomembna referenca Leonardo da Vinci, ki ga je sicer poznal predvsem preko romansirane biografije Dmitrija Merežkovskega.) Tako je lahko v nekaj letih ustvaril več kot ljudje, ki živijo zelo dolgo. Ob vsej Kosovelovi tako rekoč seizmografski senzibilnosti za vse drhtljaje aktualnega časa je v njegovem delu neka atemporalnost – atemporalnost bliska.

Manj kot leto pred smrtjo je Kosovel zapisal, da je prišel v stanje, ko mu smrt ne more absolutno ničesar več vzeti, ker je onkraj smrti.⁶

4 Srečko Kosovel, *Zbrano delo*, III (prvi del), str. 769.

5 Srečko Kosovel, *Vsem naj bom neznan. Neobjavljeni del zapuščine*, II, Goga, Novo mesto, 2019, str. 453.

6 Srečko Kosovel, pismo Fanici Obid 12. 7. 1925, *Zbrano delo*, III (prvi del), str. 398.

Obenem pa se to bliskovito zapisovanje nenapisanega povezuje s Kosovelovim zelo zavestnim raziskovanjem mejnih stanj komunikacije. Način, kako obstajajo mnogi Kosovelovi zapisi, se povezuje z nekim mejnim stanjem, o katerem je v zapisu, ga lahko z veliko verjetnostjo datiramo v leto 1925, poudaril:

Kadar bi prišli ljudje do tiste razvojnosti, da bi si lahko direktno izražali svoje duš[evne] pojave v megl[enem] stanju ustvarjanja, bi prenehala umetnost. Umetnost tem globlja, čim globlje kaže stremljenje k popolnosti.⁷

12

Približevanje temu stanju, v katerem umetnost ne bi bila več potrebna, Kosovela povezuje s temeljno problematiko avantgarde. Toda obenem gre tu za izražanje duševnih pojavov, ekspresijo – ali to pomeni, da Kosovel tudi v ta prostor prinaša vso dediščino ekspresionizma? Ta izjava ima tudi sicer dva pola. Po eni strani težnja po (samo)ukinitvi umetnosti, po drugi težnja umetnosti po popolnosti. Ali je popolnost prav v tej (samo)ukinitvi ali pa gre za neko čisto drugo popolnost?

Francoski pesnik Marc Alyn, ki je Kosovela prvi odkril francoskemu kulturnemu prostoru in je že v šestdesetih letih minulega stoletja imel priložnost videti njegov opus v rokopisih, je leta 1965 v svoji izjemni študiji o Kosovelu, ki je v njej prikazan kot pravi rimbaudovski *voyant*, videc, do

7 Glej str. 217 v tej knjigi.

skrajnosti poudaril prvo tendenco; v vsem Kosovelovem opusu je videl bolj duhovno izkušnjo kot umetniški eksperiment, bolj stenogram duhovnega procesa kot formalno kreacijo; zapisal je: »Med jasnovidnostjo in umetnostjo je tedaj Kosovel izbral jasnovidnost in je prodrl v tem smislu do meja neizrekljivega. Njegovo pesniško delo je *popis boja*, stenogram velikanskega procesa, v katerem stoji človek pred svojim stvarnikom in pred smrtjo.«⁸

Toda bilo bi zgrešeno, če bi pri Kosovelu podcenjevali pomen forme. Kosovel nikakor noče podrežati forme vsebini, ampak hoče doseči istovetnost forme in vsebine, ki jo je evociral v formuli »Vsebina \equiv oblika«. ⁹ Na istem listu kot prej navedeni zapis je tudi sonet, ki je v Kosovelovem *Zbranem delu* uvrščen v dodatek med manj pomembne pesmi, vendar mislim, da je za razumevanje Kosovelove poetike enako ključen kot njegove sočasne pesmi, povezane s konstruktivizmom. Sonet se glasi tako:

15

Ta mož se navdušuje za obliko
in onemu je važnejša vsebina,
a šele tam, kjer skrrije jih temina
in vstaneta zajeti v novo sliko,

8 Marc Alyn, »Srečko Kosovel«, prevedel Cene Vipotnik, *Sodobnost*, letnik 14, 1963, str. 1016.

9 Srečko Kosovel, »Kriza«, *Zbrano delo*, III (prvi del), str. 13, in str. 235 v tej knjigi.

postane pesem to, kar naj bi bila,
odsev poti, ki skozi polnoč gredo,
odsev stremljenj, strmečih v tiho sredo,
v praenoto našega pracilja.

Popolnost ni li ona bila cilj?
Naj dvigne se na ramenih razmer!
In kar ni važno, bo postalo važno,
ljubilo se, kar je bilo sovražno,
in človek, poln vseh svojih sil,
iz kaosa si našel bode smer.¹⁰

14

Popolnost, h kateri stremi umetnost, popolnost, ki jo doseže pesem, ko postane tisto, kar naj bi bila, ni na strani vsebine ali na strani oblike, ampak v neki »novi sliki«, ki presega njuno dvojnost. Obenem pa je ta popolnost ravno v tem, da se ne omejuje zgolj na medčloveško sporočanje, ampak strmi v *pracilj* – ta beseda združuje davnino in prihodnost v eni sami točki. In obenem se povezuje z idejo središča, ki je vir neskončno kreacije; samo preko njega postane človek »poln vseh svojih sil«. Kajti Kosovelu gre prav za to; v tem času zapiše tudi formulo »naša literatura ≡ energetika«.¹¹

Mislím, da je ta sonet zelo pomemben za jasnejše razumevanje formule »vsebina ≡ oblika«. Kosovel je to formulo povezoval s konstruktivnostjo in konstruktivizmom in jo je

10 Srečko Kosovel, *Zbrano delo*, III (drugi del), str. 904. Transkripcijo sem korigiral v skladu z rokopisom.

11 Srečko Kosovel, *Zbrano delo*, III (prva knjiga), str. 716.

zapisal tudi na začetku načrta za svojo knjigo *Biti ali ne biti*.¹² Vendar bi težko rekli, da je v tem sonetu kaj konstruktivističnega. Tudi to nam pokaže, kako zgrešeno je, če beremo posamezne segmente Kosovelovega opusa ločeno. Obenem nam ta Kosovelova pesniška razlaga njegove »konstruktivistične« formule problematizira predstavo o Kosovelu kot nekem, ki je v nekem trenutku preprosto prekinil s tradicijo in postal avantgardist – pa čeprav je v nekem trenutku napisal: »Treba vse podreti do tal [...]«. ¹³ (Ni brez razloga nedolgo po »velikem prevratu«, po katerem naj bi se umetniško in politično radikaliziral v »levo«, zapisal, da ljubi ornament – zato da se nikomur ne razkrije.¹⁴) Ko Kosovel govori o popolnosti, pravicu in središču (tudi v fragmentu o Gradniku zapiše, da umetnik ustvarja iz središčne sile veselja¹⁵), je skorajda videti, da se s tem po duhu bolj približa nekemu pogledu na svet, ki ga lahko povežemo z besedo Tradicija – in to ne v smislu tradicije slovenske literature, ampak v tistem metafizičnem smislu, kot ga je v tistem času odkrival na primer René Guénon (kar seveda ne pomeni, da poskušam Kosovela spravljati v zvezo z Guénonom). V neki drugi pesmi Kosovel izrecno govori o cilju, da bi človek spoznal svet, kot so ga spoznavali stari.¹⁶

15

12 Glej str. 235 v tej knjigi.

13 Glej str. 218 v tej knjigi.

14 Glej str. 244–245 v tej knjigi.

15 Glej str. 223 v tej knjigi. V drugem tekstu pa je napisal: »Pač pa je, kar loči pesnika od občana, *intenziteta* življenja. Intenzivnost, poglobljanje, približevanje k vreli sil, ki rodijo življenje. Sil, ki so v osrčju kozmosa.« (»Brez naslova«, *Zbrano delo*, III (prvi del), str. 84.

16 Glej str. 81 v tej knjigi.

Štev.

Leto 3

Nakaznica.

Nakazuje se

poročiti da stari
dan v moji družini,

Vrem^{za} naj bom
vrem.

Obliki ob obliki peder
moji naj bom
poročiti da stari

znesek K vin. z besedo

V dne

Odbornik :

Cestar :

Jaz nočem, da strmi
kdo v mojo dušo.

Vsem naj bom
neznan.

Dekle ob oknu gleda,
misli, kje sem.
Jaz pa sem že mrtev.

Trenutok v duši

Studija

Kalor žvižg ciklusnega lica
Trenk: kosa na nebu.

Višje.

nebo se razleti.

oblaki ihti'

ihti'.

Kalor vesni led!

že duše višje, višje
ti večer: višje.

Stari s kavi
Kavna rože
Anche bardo rože

Lrečkovci

(Tjui dovi)

Trenotek v duši

Študija

Kakor žvižg cirkuškega biča.

Tresk. – Kača na nebu. –

Blisk.

Nebo se razleti.

Oblak ihti,

ihti.

47

Kakor večni hlad!

Iz duše vrisk, vrisk,

tisočeri vrisk.

Vse, kar sem
delal do sedaj,
uničim.

Otrok* raste

48

Zidam svoj svet,
na njem
bom stal
in živel.

Išče svojo pot za vse,
iz evropskih pokopališč
išče skrivnostnih svetlih žarišč,
gre, da začuti vesoljno srce.

Njegovo utripanje, njegovo rast,
črne bregove poslednjih usod,
tjakaj naj narod gre na pot,
da otme svojo temno propast.

Tema, kaos v dušah temni,
v večnosti votel večer gori,
duše gredo čez ognjeno morje,
prva gre moja, za vse, za vse.

Jaz iščem novih zemlja,
mirnih, v modrino razpetih,
novih pokrajin, novih luči,
večnotajnih, nerazodetih.

Jaz žarim v dušah ljudi
kakor topla luč prižgan,
jaz sem jim prijatelj
neznan.

Moja je luč,
zato je moj svet svet,
moja je niansa,
zato je moj ves svet.

Moja okna so vedno odprta
dežju pomladnemu, vetru od gore;
človek po ulici: čujem,
kako se mu lovi v vetru korak,
dež mu prši v obraz.

L II / 25

Tue ji lepo kakor ova
pohua idote pohus vovja
pohus vovja kot vovja oho
pohus lepo in valotus.

Ime je lepo kakor ona,
polna žalosti, polno vonja,
polno mraku kot njeno oko,
bolno, lepo in žalostno.

Šele v daljavi te čutim,
ko lahko svobodno peruti
razstrem skoz mrakove.

Govorit li ti

Govoril li ti i mervitko ti has
li re samyha vod dufem krovine stira
in pominob bell weti sei li ~~teba~~
nu travnubel weths rekubh
mud upitui neto, neto, neto;

govorit li ti tahas, da mervitko
i. ouo le deisa ti u de li wovlt
ne vedela u rakh, po puvygu
i taly re in rakh, a fulm.

Govorit li ti o mervitko
ne mervitko si wovlt wovlt.

Povvedel li ti kaha wovlt u
vovlt, da ~~govorit~~ wovlt naj dray
li sil dufem u na wovlt.

govorit li ti o mervitko
u ti li rakhah, puka, puvygu.
ker pit tithu wovlt i taly dray
i taly in rakh in vovlt

54

Govoril bi ti

Govoril bi ti z muziko tiho,
ki se zamika v oddaljene krajine duše
in govori ti ob belih svetiščih
na travnikih svetlo zelenih,
nad njimi nebo, nebo, nebo:

govoril bi ti tako, da razumela
bi ono le duša ti in da bi misel
ne vedela še, zakaj pogovarjam
s teboj se in zakaj te ljubim.

Govoril bi ti o neizpolnitvi,
ne neizpolnitvi naših sanj.

Povedal bi ti, kako zaželim
včasih, da bi mi umrli najdražji,
ki jih imam še na svetu.

Govoril bi ti o neizpolnitvi,
a ti bi plakala, grenko, pregrenko,
ker jaz želim smrt še tebi, draga,
tebi in sebi in vsem.